

Bringing Shabbos to a Close: The Mitzvah of Havdalah

לעילוי נשמת סבי מורי הרב ישראל נחמן בן אשר אנשעל הכהן ז"ל

I. The Source and Nature of the Mitzvah

1. רמב"ם הלכות שבת פרק כט הלכה א
מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר + שמות כ' + זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירת שבח וקידוש, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה.
2. מגיד משנה הלכות שבת פרק כט הלכה א (R. Vidal of Tolouse, 1300's)
מצות עשה מן התורה וכו'. מדברי רבינו נראה בביאור שהוא סובר שההבדלה ג"כ דבר תורה והכל בכלל זכור. וראיתי המפרשים ז"ל חלוקים בזה יש סוברים כדברי רבינו ואף על גב דבגמרא פ' ערבי פסחים (דף ק"ו) אין שם אלא זכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא בלילה וכו' מ"מ ילפינן ליה מדכתיב ולהבדיל כמ"ש פרק ידיעות הטומאה (שבועות י"ח): ולשון מכילתא זכור את יום השבת קדשהו בברכה ובביאור אמר זכרהו על היין ואמרו גם כן קדשהו בכניסתו וקדשהו ביציאתו. וי"א שההבדלה אינה אלא מד"ס אבל הקידוש הוא דבר תורה.
3. תלמוד בבלי מסכת שבועות דף יח עמוד ב
אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המבדיל על היין במוצאי שבתות - הויין לו בניס זכרים, דכתיב: להבדיל בין הקדש ובין החול, וכתיב התם: להבדיל בין הטמא ובין הטהור, וסמך ליה: אשה כי תזריע. רבי יהושע בן לוי אמר: בניס ראויין להוראה, דכתיב: להבדיל ולהורות.
4. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קב עמוד ב
אלא הבדלה וקידוש חרא מילחא היא ברכת המזון וקידוש תרי מילי נינהו
5. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קג עמוד א
שלח ליה אבוה דשמואל לרבי ילמדנו רבינו סדר הבדלות היאך שלח ליה כך אמר רבי ישמעאל בר רבי יוסי שאמר משום אביו שאמר משום רבי יהושע בן חנניה נהי"ק אמר רבי חנינא משל דרבי יהושע בן חנניה למלך שיוצא ואפרכוס נכנס מלוין את המלך ואחר כך יוצאים לקראת אפרכוס
6. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קד עמוד א
...מיתבי: ואמר הבדלות במוצאי שבתות, ובמוצאי ימים טובים, ובמוצאי יום הכפורים, ובמוצאי שבת ליום טוב, ובמוצאי יום טוב לחולו של מועד. אבל לא במוצאי יום טוב לשבת.
7. רשב"ם מסכת פסחים דף קד עמוד א
אבל לא במוצאי יום טוב לשבת. דאפרכוס יוצא והמלך נכנס אין דרך ללוות האפרכוס שהכל נמשכין אחר המלך:
8. רש"י מסכת חולין דף כו עמוד ב
ולא מבדילין - מפני שהנכנס חמור מן היוצא.
חל להיות במוצאי שבת מבדילין - לפי שהיוצא חמור מן הנכנס ותקיעה אין כאן.
9. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצו סעיף ו
אומר הבדלה מיושב. הגה: וי"א מעומד (אגודה וכל בו ואגור), וכן נוהגין במדינות אלו
10. בית יוסף אורח חיים סימן רצו
כתוב בכל בו (סי' מא ב): שנכון להבדיל מעומד לכבוד המלך שאנו מלוין אותו (עי' פסחים קג). ודרך לוייה מעומד.
11. משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצו
ושתיית הכוס תהיה בישיבה דאין שותין מעומד לכתחלה.

II. Havdalah on Yom Tov

12. תלמוד בבלי מסכת ביצה דף ד עמוד ב
אתמר, שני ימים טובים של גליות, רב אמר: נולדה בזה מותרת בזה, ורב אסי אמר: נולדה בזה אסורה בזה. לימא קא סבר רב אסי קדושה אחת היא? והא רב אסי מבדיל מיומא טבא לחבריה! - רב אסי ספוקי מספקא ליה, ועביד הכא לחומרא והכא לחומרא.

13. רמב"ם הלכות שבת פרק כט הלכה יח

כשם שמקדשין בלילי שבת ומבדילין במוצאי שבת כך מקדשין בלילי ימים טובים ומבדילין במוצאייהן ובמוצאי יום הכפורים שכולם שבתות ה' הן, ומבדילין במוצאי ימים טובים לחולו של מועד ובמוצאי שבת ליום טוב, אבל אין מבדילים במוצאי יום טוב לשבת.

14. מגיד משנה הלכות שבת פרק כט הלכה יח

ודע שאין קידוש יום טוב דבר תורה:

15. קובץ שעורים ביצה פרק א אות ח

ובסוף אגרות הרמ"ה, הובא שם דברי הרשב"א בעל התוס', שהבדלת יום טוב מדאורייתא, דילפינן מקרא להבדיל בין הקודש ובין החול, דקאי בין לשבת ובין ליום טוב, ולא הביא מקרא דזכור, וזכרהו בין בכניסתו ובין ביציאתו, ומשמע כדעת המ"מ, דמקרא דכתיב גבי שבת לא ילפינן יום טוב אלא מלהבדיל בין הקודש ובין החול דכתיב קודש סתמא, ולפי"ו נראה לכאורה, דאע"ג דהבדלה ביום טוב מדאורייתא, מ"מ קידוש יום טוב לאו דאורייתא

III. Who is Obligated?

16. מגיד משנה הלכות שבת פרק כט הלכה א

ודע שלדברי הכל אחד אנשים ואחד נשים חייבין הם בקידוש היום ומימרא מפורשת היא נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה. ונפקא לן מזכור ושמור והבדלה נמי אם היא דבר תורה נפקא לן חיובא דנשים מהתם ואם היא מדבריהם דומיא דקידוש תקנה

17. ראבי"ה חלק א - מסכת ברכות סימן סב (R. Eliezer b. R. Yoel Ha-levi, 1100's Germany)

ובהבדלה מנין דכתיב ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה וגו' + שמות כ' ט', הו"א וחייבים בשימור צריכים להבדיל בין קודש לחול בין שבת לששת ימי המעשה

18. אורחות חיים חלק א הלכות הבדלה אות יח (R. Aharon Ha-kohein of Lunel, 1200's Provance)

כתב הר"ש ז"ל נשים אין מבדילות לעצמן דאין הבדלה תלויה בשמירת שבת אלא רבנן אסמכוה אקרא ע"כ, כתב הר"א אשר ז"ל שאם קידש או הבדיל אדם לעצמו לא יקדש ולא יבדיל לבקי אלא לאשה וכו' כאשר כתבתי בהלכות קדוש היום:

19. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצו סעיף ח

נשים חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש, ויש מי שחולק. הגה: ע"כ לא יבדילו לעצמן רק ישמעו הבדלה מן האנשים.

20. משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצו סעיף ח

(לה) לא יבדילו לעצמן - והב"ח כתב אפילו למ"ד שפטורות מ"מ יכולות להמשיך על עצמן חיוב ולהבדיל לעצמן כמו בשופר ולולב שג"כ פטורות ואפ"ה מברכות כמבואר לקמן בסימן תקפ"ט ומסיק המ"א דהעיקר כדברי הב"ח. והנה לפי מה שכתב המ"א לעיל בסק"ד דנהגו הנשים שלא לשנות מכוס הבדלה א"כ בלאו כל הטעמים האיך תבדיל בעצמה והלא אינה יכולה לשנות הכוס וכ"כ בעל דרך החיים אלא כונת המ"א להקל בשאין לה ממי לצאת דאז בע"כ תבדיל לעצמה ותשתה כדי שלא לבטל מצות הבדלה: (לו) מן האנשים - ואם האנשים כבר הבדילו לעצמם או שנתכוננו לצאת בהכ"נ לא יבדילו כדי להוציא הנשים אם אין שם זכרים גדולים או קטנים ששומעין ממנו דלהיש חולקין הוא ברכה לבטלה [מ"א וש"א]...

21. מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצו סעיף ח (R. Avraham Gombiner, Poland 1600's)

ואפשר דדעת רמ"א במוצאי שבת שיש בה עשייה רשאין לעשות ולברך אבל בדבר שאין בה אלא הברכה כגון כאן אין רשאות ואפשר דמהאי טעמא לא נהגו לקדש הלבנה

22. ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצו סעיף ח (R. Dovid Ha-levi, Poland 1600's)

וע"כ סיים רמ"א ע"כ לא יבדילו לעצמן פי' דאף באנשים אינו אלא דרבנן ע"כ הנשים לא יברכו ע"ז ול"ד ללולב ושופר דמברכות כמ"ש רמ"א סי' תקפ"ט שהמנהג שהנשים מברכות על מ"ע שהזמן גרמא כו' שאני התם דהחיוב אצל אנשים הוא דאורייתא משא"כ כאן יש תרתי לפטור שהוא מדרבנן אפילו באנשים והוא מצות עשה שהזמן גרמא

23. שו"ת שבט הלוי חלק ד סימן נד

אם יש להתיר להנשים לאכול במוצאי יום טוב עוד קודם הבדלה, כי בעליהן שוהין עוד בבית המדרש, וקשה להם התענית. כיון דלהלכה עיקר כדעת הפוסקים דנשים חייבות בהבדלה ויכולות להבדיל בעצמן כמבואר באו"ח סו"ס רצ"ו בכל הפוסקים האחרונים, פשיטא דאם בעליהן מתאחרים דיבדילו בעצמן, - ואין שום חשש על שתית הכוס או עכ"פ טעימה, - דהוא הקפדה בעלמא, ואין בכחה לדחות מה שהוא מן הדין.